

ELŐSZÓ

Ez a két kötet akkor íródott, amikor három filozófiai forradalom találkozott össze és ütközött egymásnak. Az első Freud pszichoanalízise volt, amely az embernek addig soha nem látott képéről rántotta le a fátylat. A második Husserl fenomenológiája volt, amely az egzisztencializmusban érte el csúcspontját. A harmadik erő a logikai pozitivizmus, amelynek különböző változatai máig uralkodnak az akadémiai életben.

E három mozgalom különböző előfeltevéseken alapul, és nagyon különböző célokat tűz ki maga elé. És mégis, különbségeik ellenére, ugyanannak a kornak a gyermekei. Közös bennük az a radikális fordulat, amellyel a nyelv felé fordultak; a maga módján mindegyikük megpróbálta áttörni a nyelvi korlátokat, hogy mélyebbre ásson a mindennapi, konvencionális beszéd felszínénél, hogy meglássa az azon túli vagy az alatti rejtett nyelvet. Most először adódik egyedülálló lehetőség arra, hogy a nyelvet e különböző irányú áramlatok egyesítésével értelmezhesük.

A nyelv interpretációja ennek a filozófiában tapasztalható „nyelvi természetű” összekapcsolódásnak a tudatában fogant, amely korábban nem létezett, és talán sohasem fog újra létrejönni.

Az első kötet, *A nyelv szimbolikus jelentése*, azon a meggyőződésen alapul, hogy a verbális szimbolizmus megértése alapvető tudás. A verbális szimbolizmus olyan, mint az aritmetika a fizikai-matematikai tudományok számára: nem szaktudományi értelemben vett nyelvészet, sem laboratóriumban művelt pszichológia, és nem is a tudományok fölött álló szupertudományként felfogott filozófia, hanem a humán tudományok alapvetése.

Lévén mélyen gyökerező tudomány, a verbális szimbolizmus a fogalmak nyelvbe rekesztett alapjelentéseit tárja fel. Ez volt Freud krédója is a pszichoanalízist illetően. Azt mondta: „A szimbolizmus valóban nem azonos az egész pszichológiával, hanem annak alépitménye, sőt talán teljes alapja. Annak a lehetősége, hogy orvosi célokra is használható, nem szabad, hogy megtévesszen bennünket.”

A pszichoanalízis alapvető elképzelése a nyelvközpontú pszichoterápia: ez radikális elfordulás az ember logikai-matematikai felfogásától az egyénnek és tényleges érzékelésének *itt és most* élménye felé.

Freud az emberi test méltóságát hirdette egy olyan korban, amelyben az életfunkciókat az élet szükségszerű, de félállati megnyilvánulásainak tartották. Freud egyedülként szállt szembe kora előítéleteivel, amikor az emberi természet szexuális oldalának megfelelő megértését szorgalmazta. Lerombolta azt az illúziót, hogy az ember teljességgel racionális, tudatos lény. Állította, hogy az emberi test tiszta, mint a frissen hullott hó, és ártatlan.

Testi mivoltunk és minden hozzá tartozó érzékelési tapasztalatunk természetes méltóságának elismerése napjaink valószínűleg legáltalánosabb trendje. Nem

„H₂O”-t iszunk, hanem vizet. Newton és követői számára a fáról lehulló alma a tömegvonzás nagyon is absztrakt fizikai-matematikai problémájaként mutatkozott. Az érzéki valóság iránt újonnan felfedezett bizalom számára ennek a történetnek a következő lehet a magyarázata: az alma azért esett le a fáról, mert megérett, ízletes, és a szerves érés örökké titokzatos folyamatában nyerte el érett színét. Ez nem „tudományos” válasz, ha a „tudományos” valami olyasmit jelent, ami távol esik a tényszerű valóságtól, mégsem vitatható, hogy a nyelvben megtestesült mindennapi tapasztalat igazságát képviseli.

A nyelvi értelmezés mint *scientia prima* legbenső természeténél fogva mindenkire számra nyitva áll. Mindenkinek szól, aki a pszichológia területén dolgozik vagy hivatásszerűen foglalkozik beszélt vagy írott nyelvi anyaggal. Szól tehát pszichanalitikusoknak, pszichiátereknek és szociális munkásoknak. De érdekli az írókat, az angol (és a magyar) nyelv és nyelvészet tanárait, a Biblia magyarázóit, a marketing és reklámszakma szakembereit.

A *nyelv tudat alatti jelentése* című második kötetemben az első kötetben kimunkált elveket alkalmazom a gazdag angol szókincsből válogatott nyelvi anyagra. Azt akarom itt megmutatni, hogy az univerzálék, amelyekről úgy gondoltuk, hogy absztrakt szintaktikai szerkezetek logikai formuláiban rejtkeznek, ott vannak a konkrét valóságban is. Az olyan szavak, mint *nappal* és *éjjel*, *tűz* és *víz*, *Nap* és *Hold*, *férfi* és *nő*, *élet* és *halál*, *jobb* és *bal*, állandó emberi tapasztalatokról tanúskodnak. Az elválás és újraegyesülés eseményeit választottam értelmezésem tárgyául, az állandó tapasztalat egy kis szegmensét, amely épp annyira archaikus, mint amennyire közönséges, s amelyet oly sok egyén élt meg újra és újra sok ezer éven át, hogy az egész nyelvközösség kollektív álmának tekinthető. Azokat az általános elveket alkalmazom, amelyeket Freud használt, amikor álmokat és neurotikus szimptomákat értelmezett. Freud, aki nem volt nyelvész, rájött arra a nyelvészeti igazságra, hogy a testnek mint szerveivel és funkcióival együtt tekintett egésznek nyelve van. Különbséget tett a beszéd tudatos felszíne és a mentális szervezet tudat előtti, tudat alatti és öntudatlan részében lakozó, lappangó nyelv között. A manifeszt felszín a nyelvtanok és a szótárak tartják számon. Odalentről azonban az elnyomott nyelv képes a felszínre törni, befolyásolni a normális beszédet, sőt akár neurotikus szimptomákban megnyilvánulni.

A viselkedés hátterének feltárása lett az a gyújtópont, ahol a különben oly eltérő filozófiák találkoztak, s megmutatták az elme új dimenzióját, a világ antiracionális szemléletét, amely éppoly igaz és valóságos, mint a racionális. A nyelv logikai elemzése hasonló premisszákból indult ki. Bertrand Russel a saját filozófiáját logikai atomizmusként határozta meg, és arra a következtetésre jutott, hogy egy mondat nyilvánvaló szóbeli formája egyúttal a valóságos állítást is fedheti. Wittgenstein, akire éppúgy hatott Russel, mint Freud, úgy tartotta, hogy „a nyelv elfödi a gondolatot”. Rájött, hogy a szó „olyan, mint egy lebegő hártyaréteg a mély vízben”. „Minél régebbi egy szó, annál mélyebbre ér le.” Husserl jobb szerette volna a fenomenológiát „archeológiának” nevezni, ha az elnevezés már nem lett volna lefoglalva egy másik

tudomány számára. Ugyanez igaz Freudra is, aki a maga tevékenységét a pompeji ásatásokhoz hasonlította. A vágy, hogy a tudatosság a mindennapi beszéd határain túlra is kiterjedjen, ugyancsak meghatározta a programját William James-nek, Freud legbölcsebb filozófus-pszichológus kortársának. Az egész analitikai trend Heidegger esszencialista filozófiájában ért csúcsára, amelyet ő „a nyelv felé vezető út”-nak nevezett. A filozófia elé azt a követelményt állította, hogy a mentális műveletek eszközeinek, a szavaknak olyan transzparensnek és olyan tisztának kell lenniük, mint a sebész műtőszerszámainak. Ám még a legfontosabb elnevezések tárgyalásakor is mindig marad valamilyen sötét pont az elmében, ha az ember nem tudja, miért jelentik a szavak éppen azt, amit valójában jelentenek. A nyelv értelmezése szeretné eltávolítani az elmének ezeket a vakfoltjait. Freud legátfogóbb mondása így szól: „Az Ósízé helyébe az Énnek kell lépnie”. (Az *Ósízé* az én csinálmányom arra a szakszóra, amit Thass-Thienemann az angolszász szakirodalom nyomán latinul *Id*-nek, Freud *Es*-nek mond. Azért választottam éppen ezt az alakot e pszichológiai terminus technicus szerepére, mert a magyar *izé* – Tólos Endre meglátása szerint – a mai *ez-e* (< *ez-é*) kérdés fosszilizálódott alakja, amelynek magja ugyanúgy egy 3. személyű névmás, mint a fent említett latin és német terminus technicusok. – S. P.) *Ez A nyelv tudat alatti jelentése* című második kötet célja is.

A jó szótárak javára kell írni, hogy információt szolgáltatnak a lexikai jelentés háttéréről, „miután meg vannak győződve arról, hogy az etimológiákra fordított aprólékos gond majd indokoltan bizonyul, ha sikerül a tanulókat segíteniük abban, hogy nyelvüket mélyebben értsék” – írja a *Webster's New World Dictionary*. Mindazonáltal a szótárakat elsősorban a nyelv materiális aspektusa érdekli, nem feladatuk, hogy pszichológiai-nyelvészeti értelmezésekbe bonyolódjanak. Az egyes szavakhoz kapcsolódó jelentéseket rendszerint megszámozva listázzák. De hogy mi jön először, és mi utoljára, azt legtöbbször önkényesen döntenek el. Például az angol *spring* szó jelenthet 1. 'ugrást', 2. 'forrást', 3. 'dróttekeresztet, azaz rugót', 4. 'egy évszakot, a tavaszt'. (Párhuzamos magyar példa: a *forrás* jelenthet 1. 'vízlelőhelyet', 2. 'valamely folyadék hevített állapotát', 3. 'egy tudományos vagy irodalmi gondolat kifejezett eredetét', 4. 'egy gazdasági vállalkozás költségvetésnek meghatározott alapját' – S. P.) De hogyan s miként lehetséges, hogy ennyire eltérő jelentések kapcsolódnak ugyanahhoz a hangsorhoz? Amikor az archeológus kiássza egy görög váza cserepeit, nem csak megszámozza ezeket a töredékeket, hanem rekonstruálja is az egykor volt egészet, amely aztán jelentést kölcsönöz a szétszórt töredékeknek. A jelentés feltételezi az egész megragadását. Az igazság mindig a teljes igazság. Az effajta munka magában foglalja a rekonstrukciót, a hipotetikus eredeti visszaállítását. Ez, mint minden rekonstrukció, a képzelet teremtő aktusa, és ekként mindig is sejtelmes marad. Ami azonban nem jelenti azt, hogy a rekonstrukció nem tudományos, mivel eléréséhez minden nyelvészeti, pszichológiai, antropológiai és archeológiai eszköz igénybe vehető.

Könyvem néhány recenzense, tekintettel választott anyagom univerzálisan emberi voltára, megkérdezte, hogy miért korlátoztam munkámat a Nyugat hagyomá-

nyára. Az univerzális fogalmak elméletben igazak, de ritkán érvényesek a valóságos emberi tapasztalat világában. Kötve vagyunk egy sajátos nyelvi-kulturális valósághoz. Az embernek újra kellene születnie, hogy megszabaduljon a Nyugat örökségének minden nyomától. Bármennyire is antropológusi alapossággal tanulmányozzuk egy bennszülött törzs nyelvét, nyugatiak lévén mindig idegenek maradunk a bennszülöttek jelentésvilágában, hacsak nem avatnak bennünket a törzs tagjává és nem szippant be bennünket ténylegesen is a törzsi kultúra. Máskülönben bármennyire hűségesen jegyezzük is föl, hogy melyik szó mit jelent, óhatatlanul csak a nyelv felszínén fogunk tapogatózni anélkül, hogy megragadnánk a valóságos jelentéseket, s továbbra is kívül maradunk a nyelvhez kapcsolódó képzelet és varázslat világán. Ez okból döntöttem úgy, hogy a mi régi nyugati kulturális örökségünk megszokott határai között maradok.

1973, West Roxbury, Massachusetts 02132

Thass-Thienemann Tivadar